
Når medisinen møter minoriteter

LEDER

KETIL SLAGSTAD

ketil.slagstad@medisin.uio.no

Ketil Slagstad er lege og stipendiat i medisinsk historie ved Institutt for helse og samfunn ved Universitetet i Oslo. Hans ph.d.-prosjekt handler om kjønnsbekreftende behandling i skandinavisk historie.

Forfatteren har fylt ut ICMJE-skjemaet og oppgir ingen interessekonflikter.

Historien om kjønnsminoriteters og seksuelle minoriteters møte med medisinen er en fortelling om kamp mot sykeliggjøring og for tilgang til helsetjenester. De siste hundre årene viser at fag og aktivisme gjensidig har befruktet hverandre.

«Det som gjør at mange med en viss rett betrakter de homoseksuelle som farlige, er at de lett kan tenkes å forlede ungdom hvis kjønnsdrift ikke har festnet sig ennå, til å vippe over i homoseksuell utvikling» ((1), s. 170). Det skrev Ørnulv Ødegård, direktør for Gaustad sykehus, i boka *Samlivets naturlære* fra 1934. Som medlem av Straffelovrådet var psykiatriprofessoren en viktig premissleverandør i 1950-årenes debatt om avkriminalisering av sex mellom menn. Homoorganisasjonen Det norske forbundet av 1948, forløperen til dagens FRI, hadde sendt en opplysningsbrosjyre til landets aviser, psykiatere og psykologer, hvor de gjorde rede for sin posisjon om homoseksualitet som menneskelig mangfold ((2), s. 239). Ødegård intervenerte mot Helsedirektoratet og ville ha brosjyren stoppet. Da homoseksualitet ble avkriminalisert i 1972, var det i stor grad takket være aktivistene.

I dag er det transpersoners liv som debatteres, men likhetene til 1950-årenes homofilidiskusjoner er slående: trans «smitter», vi er vitne til en «kjønnskifteepidemi», og transaktivister korrupperer skolen og helsevesenet med «radikal kjønnsideologi». Helsedirektoratet har fått kritikk for å inkludere aktivister i arbeidet med å utarbeide nye nasjonale retningslinjer for kjønnsinkongruens.

Dersom vi følger Store norske leksikon sin definisjon av en aktivist, «en tilhenger av aktivisme eller en person som gjennom handling søker å fremme en sak», viser de siste hundre års medisinske historie hvordan fag og aktivisme har vært sammenfiltret og har beriket hverandre (3). I 1910- og 20-årene arbeidet den homofile legen og sexologen Magnus Hirschfeld for transpersoners juridiske rettigheter og tilgang til hormoner og kirurgi. Fra tidlig i 1930-årene og gjennom hele sitt virke som helsedirektør fremmet Karl Evang medisinske og biologiske argumenter mot kriminalisering av homoseksualitet. Og under hivepidemien i 1980-årene brukte homofile og lesbiske aktivister – leger og sykepleiere – sin unike posisjon mellom fagmiljøene og homomiljøene til å iverksette forebyggende tiltak (4). Aids la grunnlaget for brukerinvolvering og skadereduksjon i norsk helsepolitikk, siden Helsedirektoratet forsto at en effektiv smittevernstrategi var avhengig av samarbeid med aktivistene – homser, rusavhengige og sexarbeidere. Aktivisme ble avgjørende for utvikling av fag og fornying av medisinsk praksis (5).

«Hvor mye lidelse kunne vært spart om transfolk og aktivister hadde blitt lyttet til tidligere?»

Der homofile raskt fikk maktposisjoner og en stemme i samfunnet, gikk det ikke slik for rusavhengige, sexarbeidere – og transpersoner. I stor grad har medisinen og samfunnets møte med transpersoner handlet om å snakke *for* og *om*, men ikke *med*. Den medisinske forståelsen av «transseksualisme», utviklet gjennom 1900-tallet, var fundert på en binær kjønnsforståelse, trange normer for mannlighet og kvinnelighet og feilaktige antakelser om transpersoners seksualitet (6–8). Helsetilbudet som ble utviklet i denne modellen, presset folk inn i kategorier hvor de ikke nødvendigvis følte seg hjemme. Trolig har mange gjennomgått mer behandling enn de hadde trengt, og først i 2016 ble kravet om kastrering fjernet for å få endret juridisk kjønnsbetegnelse. Hvor mye lidelse kunne vært spart om transfolk og aktivister hadde blitt lyttet til tidligere?

Det er majoritetssamfunnets ansvar å sørge for at også unge som bryter normer for kjønn og seksualitet, får lære om egne identiteter og liv. Men da jeg studerte medisin for 15 år siden, lærte vi verken om kjønnsidentitet, kjønnsroller eller kjønnsuttrykk. Behovene til kjønnskreative folk sto heller ikke på agendaen da jeg jobbet i Medisinernes seksualopplysning og SUSS-telefonen. I egen forskning, i arkiver og intervjuer med folk som har opplevd kjønnsinkongruens, er folks fortvilelse over fraværet av informasjon i barne- og ungdomsårene og manglende forståelse i møte med skole og helsetjeneste et gjennomgående tema. Å frarøve minoriteter mulighet til kunnskap om seg selv – en forutsetning for selverkjennelse – er uttrykk for epistemisk urett (9).

Historien viser at det finnes aktivister på begge sider, den konservative og den progressive, uavhengig av om man er fagperson eller ikke. Det som en gang var vitenskap, kan i dag fremstå som reaksjonære holdninger, nærmest som aktivisme, mens det som før var aktivisme, har blitt allment akseptert kunnskap. Både fagfolk og aktivister bruker kunnskap på ulike måter, men den kanskje viktigste lærdommen fra historien om fag og aktivisme er at medisinsk praksis oftest blir bedre når fagfolk og aktivister møtes og lytter til hverandre.

LITTERATUR

1. Ødegård Ø. Samlivets naturlære. Oslo: Cappelen, 1947.
2. Jordåen R. Inversjon og perversjon: Homoseksualitet i norsk psykiatri og psykologi frå slutten av 1800-talet til 1960. Bergen: Universitetet i Bergen, 2010.
3. Slagstad K. The political nature of sex — Transgender in the history of medicine. *N Engl J Med* 2021; 384: 1070–4. [PubMed][CrossRef]
4. Slagstad K. The amphibious nature of AIDS activism: Medical professionals and gay and lesbian communities in Norway, 1975–1987. *Med Hist* 2020; 64: 401–35. [CrossRef]
5. Epstein S. *Impure science: AIDS, Activism, and the Politics of Knowledge*. Berkeley, CA: University of California Press, 1996.
6. Stone S. *The empire strikes back: A posttranssexual manifesto*. I: Epstein J, Straub K, red. *Body guards: The cultural politics of gender ambiguity*. New York, NY: Routledge, 1991.
7. Stryker S. *Transgender history: The roots of today's revolution*. 2. utg. Berkeley, CA: Seal Press, 2017.
8. Gill-Peterson J. *Histories of the transgender child*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press, 2018.
9. Fricker M. *Epistemic injustice: Power and the ethics of knowing*. Oxford: Oxford University Press, 2007.

Publisert: 7. juni 2021. Tidsskr Nor Legeforen. DOI: 10.4045/tidsskr.21.0276
Opphavsrett: © Tidsskriftet 2026 Lastet ned fra tidsskriftet.no 5. juni 2026.